



**Будяньський Дмитро Васильович** —

*кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, автор понад 30 наукових праць з проблем педагогічної творчості та майстерності, театральної педагогіки, риторики та виразного читання, лауреат конкурсів читців, ведучий концертних програм всеукраїнського та міжнародного рівня.*

УДК: 378.147:81'271.12-057.875:37.036:808.5

## ВИКОНАВСЬКО-АРТИСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто зміст виконавсько-артистичного компонента риторичної культури. Доводиться, що у професійній діяльності сучасного педагога-оратора важливу роль відіграють уміння ефективної презентації навчально-наукових матеріалів під час уроків, виховних заходів, лекцій, наукових конференцій тощо. На основі аналізу здобутків ораторів минулих часів і сучасності визначено провідні елементи виконавсько-артистичного компонента: майстерність публічного виступу, артистизм оратора, техніка і логіка мовлення, невербальні засоби комунікації, здатність до імпровізації та ораторський імідж. Доводиться думка щодо необхідності їх розвитку засобами ораторського мистецтва, театральної педагогіки, з метою досягнення більш високих результатів у професійній діяльності.

**Ключові слова:** риторика; риторична культура; виконавсько-артистичні якості; педагог-оратор.

**Постановка проблеми.** У XXI ст. освіта і наукові дослідження виступають в якості головних рушійних сил культурного, соціально-економічного, інформаційного розвитку людини, спільноти та нації. Важливу роль у трансформаційних процесах, спрямованих на радикальне перетворення й оновлення суспільства, які сьогодні відбуваються в Україні та світі, відіграє освіта, перед якою постають нові складні завдання, зокрема створення умов для розвитку індивідуальних творчих здібностей і соціальної мобільності учнів та студентів, виховання інформованих і глибоко мотивованих громадян, здатних до критичного мислення, аналізу, розв'язання проблем, що стоять перед суспільством.

У контексті запровадження європейських стандартів у систему вітчизняної освіти нові вимоги, насамперед, висуваються до сучасного педагога (вихователя дошкільного закладу, шкільного вчителя, викладача вищого навчального закладу), його професійно-педагогічної майстерності, якості навчально-виховної та науково-викладацької діяльності, індивідуальних особливостей, комунікативно-творчих навичок тощо.

На нашу думку, важливу роль у професійно-педагогічній діяльності відіграє *риторична культура*, яку ми розуміємо як комплекс мотиваційних, інтелектуальних, морально-естетичних, емоційно-чуттєвих та артистично-виконавських якостей, які виражаються у формі оригінального продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, спрямованої на досягнення істини і гармонійний розвиток особистості вихованця [4].

Необхідність дослідження проблеми розвитку риторичної культури обумовлена низкою факторів: стихійний характер і відсутність науково-методичної системи розвитку цієї якості у сучасного педагога, недостатній обсяг вивчення дисциплін мовотворчого характеру, таких як «Риторика», «Основи красномовства», «Основи виразного читання» у педагогічних ВНЗ, інститутах підвищення кваліфікації, і як результат – загальний низький рівень розвитку риторичних умінь та навичок педагогів.

**Аналіз актуальних досліджень** сучасних зарубіжних і вітчизняних науковців (Я. Білоусова, О. Залюбівська, Н. Голуб, Д. Гусєв, О. Кісенко, Т. Кобзева, Л. Колесникова, О. Марченко, Г. Сагач, В. Тарасова, А. Уварова та ін.), присвячених розробленню теоретичних і практичних аспектів риторичної культури, дає змогу виділити недостатньо розроблені аспекти цієї проблематики, серед яких структура цього системного утворення та зміст його окремих компонентів.

На основі аналізу праць вітчизняних науковців [1; 7; 15] можна стверджувати, що риторична культура складається з таких компонентів:

- 1) мотиваційно-ціннісний (ставлення до риторичної діяльності, сформованість риторичних цінностей);
- 2) інтелектуально-творчий (рівень риторичних знань, наявність умінь текстотворення, здатність до рефлексії);
- 3) мовностилістичний (знання і дотримання норм літературної мови);
- 4) психолого-педагогічний (впевненість у собі, почуття задоволення від риторичної творчості, адекватна самооцінка);
- 5) виконавсько-артистичний (артистизм оратора, виразність інтонацій, володіння невербальними засобами, гармонізуюча взаємодія з аудиторією);
- 6) естетико-культурологічний (високий рівень естетичного виховання, знання з етики та естетики, потреба у гарному мовленні).

Зазначені структурні елементи риторичної культури сучасного педагога не отримали ґрунтового висвітлення у науково-методичній літературі.

**Формулювання цілей статті та поновка завдань.** *Мета* дослідження – обґрунтування сутності виконавсько-артистичного компонента риторичної культури, що конкретизується у наступних *завданнях*: визначення складових цього компонента, з'ясування їх значення у педагогічно-ораторській діяльності та окреслення шляхів розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** Перші спроби дослідження в галузі красномовства були здійснені філософами-софістами (друга половина V ст. до н. е), які заклали основи риторики. Софісти здійснили ґрунтовну розробку теоретичних і практичних аспектів ораторського мистецтва (Протагор «Мистецтво сперечатися», «Про науки», «Дебати» – винайдення «загальних місць» у промові; Горгій «Похвала Олені» – розробка і використання тропів та фігур: метафори, алегорії, інверсії тощо; Фрасимах – розробка питань ораторського ритму; Пол і Лікімія – дослідження ораторської лексики та інші) [10].

Риторична культура софістів будувалася на гармонійному поєднанні чіткої логічної аргументації, засобів прикрашання промови, техніки та культури мовлення, прийомів емоційного впливу на аудиторію, індивідуальності та майстерності оратора,

якої, на думку софістів, можна досягти лише шляхом систематичної, напруженої праці [10].

У працях видатних грецьких риторів, зокрема таких, як Аристотель, Платон, Демосфен, які серед інших питань досліджували якості, творчі здібності, уміння, навички оратора, необхідні для високоефективного публічного мовлення, було сформовано класичний риторичний канон, який можна вважати технологією створення і виголошення ораторської промови, що складався з наступних п'яти *emanie* [11].

1. Інвенція (латин. *inventio* – винахід) – перший розділ класичної риторики, в якому розробляється етап задуму, намірів, ідей, формулювання гіпотези майбутнього виступу.

2. Диспозиція (латин. *dispositio* – розташування) – етап розробки структури виступу, формулювання основних понять і правил оперування ними, визначення предмета промови, вибір і застосування логічних операцій.

3. Елокуція та її підрозділ елоквенція (латин. *elocutio* – словесне оформлення думки) – розділ класичної риторики, в якому розкриваються закони мовного вираження предмета промови та стилістичної обробки тексту, використання риторичних тропів і фігур.

4. Меморія (латин. *memoria* – запам'ятовування) – ораторська мнемотехніка, тобто прийом ефективного запам'ятовування матеріалу, розвитку пам'яті та вміння використовувати знання, якими володіє оратор у потрібний момент.

5. Акція (латин. *actiohypocrisis* – виголошування) – найвідповідальніший етап риторичної діяльності, на якому відбувається презентація оригінального мовотворчого продукту – промови з використанням вербальних і невербальних засобів спілкування.

Цей розділ містить такі підсистеми, як **просодика** (звучання голосу, артикуляція, тембр, темпоритм мовлення, інтонаційна виразність), **кінесика** (рух, міміка, жестикуляція, постава, хода), **проксеміка** (розташування в просторі).

Отже, ми переконуємось у тому, що останній розділ класичного риторичного канону – *акція* – за своїм змістом і структурою відповідає виконавсько-артистичному компоненту риторичної культури сучасного педагога-оратора.

Грецька риторична спадщина вплинула на розвиток красномовства Стародавнього Риму. У трактаті «Брут або про знаменитих ораторів» Марка Тулія Цицерона (106–43 рр. до н. е.) представлено римський ідеал оратора, який, зокрема, включає такі елементи, як володіння мімікою, жестикуляцією, рухами тіла, голосом (інтонаційна виразність, техніка мовлення); розвинута пам'ять; краса і лаконічність мовлення, яка досягається добром та розташуванням слів; знання психології слухача; почуття гумору [10].

Видатним представником педагогічної думки стародавнього Риму по праву вважається Марк Фабій Квінтіліан (42–118 рр. н. е.) – засновник державної школи риторів, автор фундаментальної праці «Про виховання оратора» («De institutione oratoria») у 12 книгах.

Властивості оратора за Квінтіліаном:

- техніка мовлення: чітка вимова, модуляція голосу, яка викликає відповідні емоції у слухачів;
- пластична виразність, органічність, природність міміки, жестів, рухів, дотримання міри у їх застосуванні;
- володіння творчим самопочуттям;
- розвинена пам'ять, яка потребує постійного тренування [10].

Таким чином, можна стверджувати, що у літературній спадщині античних авторів визначено головні елементи виконавсько-артистичної майстерності оратора.

Праці грецьких і римських риторів значною мірою вплинули на формування української риторики, яка досягла найбільшого розквіту у період XVII–XVIII століть. Науково-методичні засади проблеми розвитку професійно-необхідних якостей оратора, зокрема педагога, були закладені у Києво-Могилянській академії, в якій було розроблено більше 10 авторських курсів риторики, що сприяли формуванню риторичної культури слухачів-спудеїв. У цих риторика значна увага приділялася таким елементам виконавської майстерності оратора, як володіння голосом, доречна жестикуляція, мелодика і логіка мовлення тощо [15].

Особливе місце в когорті вітчизняних педагогів-риторів посідає Феофан Прокопович (1681–1736) – видатний просвітитель, письменник, оратор, викладач і ректор Києво-Могилянської академії.

Оратор, на думку Ф. Прокоповича, повинен володіти такими здібностями (талантами): сприйнятлива й тривка пам'ять, фізична обдарованість, дзвінкий, приємний, чистий, змінний голос; обличчя, яке здатне виражати всі почуття, емоційна чутливість, почуття гумору тощо [13].

Професійно-необхідні якості оратора докладно представлені у працях риторів XVIII–XIX століть: М. Ломоносова «Коротке керівництво до красномовства», О. Мерзлякова «Коротке красномовство», М. Сперанського «Правила вищого красномовства», М. Кошанського «Загальна риторика» та «Приватна риторика», К. Зеленецького «Дослідження з риторики», А. Коні «Поради лектору» [14] та інші.

Значна увага в них приділена виконавській майстерності оратора, зокрема таким її елементам: відповідний зовнішній вигляд (зачіска, костюм, аксесуари), володіння голосом (гучність, чітка дикція, виразність мовлення, інтонаційна гнучкість), доречна міміка та жестикуляція, емоційний стан оратора (психологічна стабільність, витримка тощо).

Отже, узагальнюючи думки риторів минулого, можна стверджувати, що виконавсько-артистичний компонент відіграє надзвичайно важливу роль в ораторській діяльності.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники такі, як Н. Голуб, Г. Онуфрієнко, О. Залюбівська, Д. Карнегі, Л. Мацько, О. Марченко, Г. Сагач, П. Сопер, О. Юніна та інші продовжують розробку цього аспекту красномовства відповідно до змін у галузі публічного мовлення, виділяючи наступні складові виконавсько-артистичної майстерності оратора:

- майстерність публічного виступу (володіння технікою організації контакту, утримання уваги аудиторії, управління педагогічним спілкуванням, полемічні вміння, використання ораторських прийомів);
- артистизм оратора (вміння створювати творче самопочуття, виразно проявляти емоції, передавати власну оцінку певної інформації, факту, втілювати внутрішнє переживання в тілесній природі);
- техніка та логіка мовлення (дихання, дикція, тембр, польотність голосу);
- володіння невербальними засобами комунікації – пластикою тіла, мімікою, жестикуляцією, поставою, мізансценою;
- вміння імпровізувати;
- ораторський імідж (зовнішній вигляд, манера виступу, авторські ораторські прийоми).

Розглянемо докладніше кожен із цих елементів виконавсько-артистичного компоненту риторичної культури викладача ВНЗ.

**Майстерність публічного виступу** сучасного педагога-оратора полягає, насамперед, в умінні організувати контакт з аудиторією, викликати інтерес до проблеми, що обговорюється, стимулювати розумову активність і в результаті допомогти самостійно дійти правильних висновків. Риторична культура реалізується у процесі розв'язання головних завдань професійного оратора, які відомі ще з часів античності: інформувати, переконувати, закликати до дії та тішити красномовством [4].

Щоб привернути увагу та встановити особистісний і емоційний контакт з аудиторією, досвідчений оратор після паузи починає із заздалегідь продуманого вступного слова, яке містить привітання, вираз доброзичливого ставлення до присутніх, а також цікаве, інтригуюче повідомлення (риторичне запитання, випадок з життя, парадоксальний факт, оригінальна цитата тощо), пов'язане з головною темою виступу [4].

Сприяють цьому і доречно використані невербальні засоби, зокрема погляд, що охоплює всю аудиторію і на короткий час зосереджується на окремих обличчях, природна жестикуляція та постава. Постійний зоровий контакт дозволяє стежити за реакцією слухачів, керувати їх увагою, також коригувати власні дії. Відкритий, природний, доброзичливий погляд, постійний візуальний контакт сприяє встановленню взаємодії з аудиторією, задоволенню її емоційних потреб [12]. Очевидно, що продуктивне спілкування з учнівською чи студентською аудиторією з постійною підтримкою зорового контакту не можливе без вільного володіння навчальним матеріалом.

Проте увагу потрібно не тільки привернути, але й утримувати довгий час. Цьому сприяє логічна організація мовлення (послідовний виклад матеріалу, обґрунтованість положень); застосування проблемних ситуацій, які дають можливість розглянути проблему з різних позицій; повідомлення нових, маловідомих фактів або оригінальний погляд на загальновідомі явища; образність мовлення, яка досягається використанням таких риторичних тропів, як метафора, порівняння, метонімія, персоніфікація, що активізують уяву; діалогічність мовлення (використання інтерактивних методів); логічні та психологічні паузи, які дають можливість осмислити сказане; зміна інтонації, гучності, темпоритму мовлення; навмисно провокативні вислови, які викликають у слухачів незгоду і у підсумку дають можливість прийти до конструктивних висновків; використання засобів наочності; пропозиція виконання певних дій; почуття гумору, що виражається в нестандартній, комічній інтерпретації фактів, явищ, подій, ситуацій, а також умінні дотепно відреагувати на запитання, репліки аудиторії тощо [4; 10; 11; 15].

Важливою складовою виконавсько-артистичного компонента риторичної культури є *емоційне наповнення* мовлення, яке в ораторському мистецтві отримало назву *пафос* (вольове устремління промовця, яскраве вираження власного ставлення до предмета промови) [10].

У своєму творі «Про академічне красномовство» (1833 р.) М. Гоголь зазначав: «Слово професора повинно бути захоплюючим, вогненным. Він повинен у найвищій мірі оволодіти увагою слухачів ... Розповідь професора часом повинна бути піднесеною, сипати і збуджувати високі думки, але разом з тим бути простою і зрозумілою для кожного. Істинно високе одягнуте величною простотою: де велич, там і простота» [14, с. 186].

Щира схвильованість певною проблематикою, що виражається у звучанні голосу, погляді й інших вербальних та невербальних засобах, викликає аналогічні почуття у вихованців, спонукає уважно слідкувати за викладом теми, справляє сильне враження.

Наступною складовою виконавсько-артистичного компонента аргументовано можна вважати **артистизм** оратора.

Термін «артистизм» (від латин. *ars, artis* – ремесло, мистецтво, наука, уміле володіння) має подвійне значення. По-перше, артистизм – це видатні здібності, художня обдарованість; по-друге, це висока майстерність, віртуозність, досягнута у мистецтві чи у будь-якій галузі [3]. Відповідно до педагогіки, артистизм – це якість педагога-майстра, що функціонує на усіх етапах процесу педагогічної творчості.

Артистизм оратора включає в себе уміння керувати собою, своїми діями, емоціями, зберігати витримку й самовладання навіть у стресових ситуаціях, в потрібний момент створювати професійне самопочуття (продуктивний, творчий психоемоційний стан), також це здатність до яскравої, образної, емоційної, естетично-привабливої презентації навчального матеріалу [3].

Гармонія інтелекту, почуттів та акторської техніки – підґрунтя артистизму педагога-оратора. Розвиток артистичних якостей (уяви, уваги, емпатії, щирості, безпосередності поведінки, психотехніки тощо) можна вважати одним з провідних напрямів вдосконалення риторичної культури викладача ВНЗ.

Викладачу-оратору необхідно володіти **технікою** і **логікою** мовлення. Складовою риторичної культури є професійний, поставлений голос, який звучить легко, сильно, красиво, виразно і точно передає думки та почуття.

Основою звучання голосу є правильне *дихання*. Залежно від того, які м'язи задіяні під час дихання, воно умовно поділяється на чотири типи: верхнє, грудне, черевне і нижньореберно-діафрагмальне. Останній тип дихання найбільш придатний для співу і публічного мовлення. Це неглибоке дихання, яке дозволяє за допомогою м'язів живота, діафрагми утримувати стовп повітря й економно подавати його на голосові зв'язки.

Наступна важлива складова техніки мовлення – *дикція*, тобто чіткість вимови голосних і приголосних звуків. Вона досягається за рахунок правильної артикуляції, гнучкості та рухливості язика, губ, нижньої щелепи та верхнього піднебіння [2].

Акустичною характеристикою мовлення оратора є *тембр* голосу (індивідуальна характеристика звуку), який залежить від будови голосового апарату (резонатори, зв'язки, трахеї), постави, енергетики мовлення та психолого-емоційного стану.

Укріпити професійне дихання, покращити дикцію та тембральне забарвлення свого голосу можна шляхом систематичного виконання відповідних вправ [2], роботи з фоніатором, а також у процесі практичної ораторської діяльності (проведення уроків, читання лекцій, виступ на конференціях, участь у позанавчальних заходах), постійного самоконтролю тощо.

*Логіка* мови складається з логічних наголосів, логічних і психологічних пауз, мелодики, інтонації, підтексту. Головне слово в реченні, яке має змістовне навантаження, виділяється підсиленням голосу (логічним наголосом) і логічними паузами. Психологічні паузи сприяють посиленню впливу на емоційно-почуттєву сферу слухачів. Цей прийом, запозичений з театрального мистецтва, ефективно використовується професійними акторами і ораторами. *Підтекст* – це інтонаційне вираження оратором власного ставлення до змісту повідомлення [2].

Представлені аспекти професійного мовлення педагога-оратора у своїй сукупності впливають на глибину засвоєння знань з нової теми, викликають щире зацікавлення, дозволяють довгий час підтримувати увагу аудиторії.

Важливим елементом риторичної культури аргументовано можна вважати *невербальні засоби комунікації*. Професійний оратор вдало використовує тілесну експресію, кінетичні засоби для кращого сприймання його виступу.

Розглянемо найважливіші елементи невербального спілкування в діяльності оратора.

*Пластика* – це вираження тілом душевного стану, загальна гармонія, узгодженість рухів і жестів.

*Міміка* (від грец. *timikos* – наслідування) – сукупність скоординованих рухів м'язів обличчя, загальний його вираз, який відображає внутрішні психічні процеси, почуття, думки. Велика палітра мімічних рухів, а їх дослідники нараховують майже 20 000, дає можливість педагогу точно виразити свої емоції, ставлення до окремих аспектів навчального матеріалу, відповідей і дій вихованців [3].

Наступним важливим компонентом риторичної культури є вміння володіти і майстерно використовувати *жестикуляцію* (жест від латин. *gestus* – тілесний рух або постава) [3].

Жест є одним із найважливіших засобів виразності у процесі публічного виступу. Показником риторичної культури є доречна жестикуляція. Тому важливим завданням сучасного оратора є позбавлення від зайвих жестів. Це торкання носа, волосся, зчеплені руки попереду, так звані жести-паразити, коли лектор періодично потирає пальці, смикає краватку, грає ручкою тощо. Такі жести демонструють хвилювання та невпевненість.

Ораторським жестом називають будь-які дії з метою підкреслити значення слів та емоційного впливу на аудиторію. В окремих випадках допускається використання ілюстративних жестів: наслідувальних, описових і вказівних. До них вдаються для того, щоб яскравіше ілюструвати провідні положення і зацентувати на них увагу [4].

Жести, викликані почуттями і бажанням доповнити думку, зазвичай природні й органічні. Вони посилюють вплив мови, тоді як штучні жести заважають сприйняттю інформації. Відомий ритор М. Сперанський стверджував, що рух руками потрібен лише в тому випадку, коли оратор більше відчуває, ніж може сказати, тобто в найбільш емоційних частинах промови. В інших випадках необхідно уникати зайвої жестикуляції [14]. Варто зазначити, що проведення уроку, читання лекції або виступ на науковій конференції переважно не вимагає жвавої жестикуляції. У цьому роді красномовства лаконічність і точність жестів свідчить про майстерність.

До комплексу невербальних засобів комунікації належить також *постава*, тобто положення тіла. Природна, невимушена постава свідчить про відкритість, спрямованість на контакт, відсутність психофізичних затисків; тоді як напруженість, статичність зазвичай вказують на розгубленість оратора та його зайве хвилювання. Тому оптимальним станом тіла оратора має стати загальна зібраність, підтягнутість м'язів [3]. Мускульна мобілізованість допомагає педагогу зайняти позицію лідера у спілкуванні та підсилює словесний вплив загальним комунікативним станом.

Майстерний оратор знаходить такі засоби вербального та невербального впливу, які відповідають конкретній ситуації публічного виступу. У такому випадку можна говорити про конгруентність самовираження, тобто повну відповідність міміки, жестів, постави, погляду тощо змісту слів.

До структури виконавсько-артистичного компонента риторичної культури ми зараховуємо і здатність до *імпровазації*. Адже якою б ретельною не була підготовка до

виступу, неможливо передбачити всі нюанси. Імпровізація в діяльності оратора – це творчий публічний процес адекватного реагування на нові, непередбачувані фактори публічного спілкування [4]. В основі педагогічної імпровізації – професійна та загальнокультурна компетентність, знання з фахової дисципліни, а також педагогіки, психології та риторики, розвинуті творчі здібності (увага, ува, інтуїція, емпатія), високий рівень комунікативних навичок, педагогічна майстерність тощо.

Отже, ефективність педагогічної імпровізації залежить від особистісних якостей педагога, його досвіду, ерудованості, умінь та навичок.

Вищезазначені складові виконавсько-артистичного компонента риторичної культури сприяють формуванню у свідомості вихованців загального образу педагога, який у риторичі отримав назву *ораторський імідж*, що є могутнім інструментом впливу на аудиторію.

Поняття «імідж» (від англ. *image* – образ, уявлення, зображення) в ораторському мистецтві тлумачиться як комплекс якостей особистості промовця, що сприяє його позитивній оцінці аудиторією. Імідж – це, по суті, візуальна привабливість, здатність до ефектної самопрезентації, зовнішній образ людини, який відображає її соціальні та особистісні характеристики [8]. Імідж відіграє надзвичайно важливе значення в ораторській діяльності.

Визначимо головні компоненти іміджу педагога-оратора.

1. *Зовнішність*. У публічній мовленнєвій творчості надзвичайно важливу роль відіграє одяг, зачіска, аксесуари, взуття тощо. Педагогу краще дотримуватися так званого офісного стилю одягу. Це діловий костюм світлих тонів у літню пору чи темний в осінньо-зимовий період. В одязі дуже важлива охайність, яка підкреслює вишуканість та дисциплінованість, а значить допомагає створити привабливий імідж.

2. *Манера виступу*. Будь-яка аудиторія добре сприймає і запам'ятовує оратора, який має індивідуальну манеру виступу, що виявляється в мисленнєво-мовленнєвій діяльності (оригінальність композиції промови, формулювання думок, вживання певних слів і зворотів), поведінці промовця в аудиторії, використанні характерних жестів, особливостях мовлення (звучання голосу, вимова, темпоритм).

3. *Природність поведінки*. Це один із ключових моментів публічного виступу. Сучасна аудиторія, особливо молодіжна, чекає від оратора простої, довірливої, взаємозацікавленої бесіди щодо актуальних проблем сьогодення, що відбувається у природній, розмовній манері. Тому говорити зі слухачами потрібно так само щиро і природно, як вести діалог з однією людиною, проте з деякими поправками щодо гучності, енергетики та темпоритму мовлення [8]. Розмовність виступу, яка поєднана з природною, невимушеною манерою викладу, позитивно впливає на психологічний стан студентів, залучає їх до активного діалогу.

4. *Харизматичність*. Харизма – це особистісна якість оратора, яка дозволяє впливати на оточуючих, викликати у них симпатію, мотивувати до дії. Публічний виступ харизматичного оратора зазвичай характеризується виразними емоціями, викладом проблемного питання через призму його суб'єктивного бачення, що в кінцевому підсумку викликає активну зацікавленість у слухачів.

Як зазначає Д. Карнегі, індивідуальність для оратора – це найдорожче надбання, яке потрібно плекати і розвивати [8]. Усі видатні оратори мали яскраво виражені індивідуальні риси.

Отже, можна аргументовано стверджувати, що сучасний педагог-оратор має бути харизматичною особистістю, яка володіє розвиненою риторичною культурою.



**Висновки.** Таким чином, у контексті євроінтеграційних процесів, які стосуються, зокрема, підвищення освітніх стандартів, особливої актуальності набуває проблема розвитку комунікативно-творчих якостей сучасного педагога. Одним із необхідних елементів професійно-педагогічної діяльності є риторична культура, яку ми тлумачимо як складну систему ораторсько-педагогічних якостей, що дозволяють досягати більш високих результатів у навчально-виховному процесі. Це комплексне утворення складається із декількох підсистем, серед яких провідну роль відіграє виконавсько-артистичний компонент, що за змістом відповідає давньогрецькому канону – акції. Тривала робота з підготовки публічного вступу (уроку, лекції, доповіді, повідомлення) практично втілюється завдяки розвиненим виконавсько-артистичним якостям сучасного педагога-оратора (поставлений голос, чітка дикція, артистизм, культура невербальних засобів комунікації, відповідний зовнішній вигляд тощо). У зв'язку з цим актуальним напрямом науково-методичних пошуків є розроблення дієвих інструментів розвитку зазначених якостей у професійній діяльності сучасного вчителя, вихователя та викладача вищого навчального закладу.

### Список використаних джерел

1. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Я. В. Білоусова. – К., 2004. – 20 с.
2. Будянський В. І. Мистецтво виразного читання : навч. посіб. / В. І. Будянський, Д. В. Будянський. – Суми : «Козацький вал», 2001. – 184 с.
3. Будянський Д. В. Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя : навч.-метод. посіб. / Д. В. Будянський. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. – 164 с.
4. Будянський В. І. Риторика – мистецтво красномовства : навч. посіб. / В. І. Будянський, Д. В. Будянський. – Суми : Корпункт, 2012. – 189 с.
5. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : навч.-метод. посіб. / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 232 с.
6. Гусев Д. А. К вопросу о риторической культуре преподавателя высшей школы / Д. А. Гусев // Современное образование. – 2015. – № 2. – С. 141–176.
7. Залюбівська О. Б. Риторична культура у колі суміжних понять (до питання визначення риторичної культури) [Електронний ресурс] // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2012. – № 6. – С. 42–47. – Режим доступу: <http://visnyk.vntu.edu.ua/article/view/2509/2700>
8. Карнеги Д. Как выработать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично / Д. Карнеги. – Л. : «Лениздат», 2014. – 288 с.
9. Марченко О. И. ТРИВІальна Риторика. Логос, этос, пафос / О. И. Марченко. – СПб. : Сударыня, 2001. – 330 с.
10. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с.
11. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
11. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
12. Прокопович Ф. Філософські твори / Ф. Прокопович. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 1 : Про риторичне мистецтво; Різні сентенції. – 1979. – 511 с.

13. Русская риторика : хрестоматія / [авт.-сост. Л. К. Граудина]. – М. : Просвещение: «Учеб. лит.», 1996. – 559 с.
14. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для середн. і вищих навч. закладів / Г. М. Сагач. – К. : Ін Юре, 2000. – 565 с.
15. Юнина Е. А. Риторическая культура и ее современные проблемы: дис. ... доктора филос. наук : 09.00.13 «Философская антропология и философия культуры» / Е. А. Юнина. – Пермь, 1998. – 328 с.

### References

1. Bilousova Ya. V. Formuvannia rytorychnoi kultury studentiv humanitarnykh fakultetiv u navchalno-vykhovnomu protsesi : avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ya. V. Bilousova. – К., 2004. – 20 с.
2. Budianskyi V. I. Mystetstvo vyraznoho chytannia : navch. posib. / V. I. Budianskyi, D. V. Budianskyi. – Sumy : «Kozatskyi val», 2001. – 184 s.
3. Budianskyi D. V. Formuvannia pedahohichnoho artystyzmu maibutnoho vchytelia : navch.-metod. posib. / D. V. Budianskyi. – Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2005. – 164 s.
4. Budianskyi V. I. Rytoryka – mystetstvo krasnomovstva : navch. posib. / V. I. Budianskyi, D. V. Budianskyi. – Sumy : Korpunkt, 2012. – 189 s.
5. Holub N. B. Samostiina robota studentiv z rytoryky : navch.-metod. posib. / N. B. Holub. – Cherkasy : Brama-Ukraina, 2008. – 232 s.
6. Gusev D. A. K voprosu o ritoricheskoy kul'ture prepodavatelja vysshej shkoly / D. A. Gusev // Sovremennoe obrazovanie. – 2015. – No 2. – S. 141–176.
7. Zaliubivska O. B. Rytorychna kultura u koli sumizhnykh poniat (do pytannia vyznachennia rytorychnoi kultury) [Elektronnyi resurs] // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. – 2012. – No 6. – S. 42–47. – Rezhym dostupu: <http://visnyk.vntu.edu.ua/article/view/2509/2700>
8. Karnegi D. Kak vyrabotat' uverennost' v sebe i vliiat' na ljudej, vystupaja publichno / D. Karnegi. – L. : «Lenizdat», 2014. – 288 s.
9. Marchenko O. I. TRIVial'naja Ritorika. Logos, jetos, pafos / O. I. Marchenko. – SPb. : Sudarynja, 2001. – 330 s.
10. Mac'ko L. I. Ritorika : navch. posib. / L. I. Mac'ko, O. M. Mac'ko. – K. : Vishha shk., 2003. – 311 s.
11. Onufriienko H. S. Rytoryka : navch. posib. / H. S. Onufriienko. – K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2008. – 592 s.
12. Pedahohichna maisternist : pidruchnyk / I. A. Ziaziun, L. V. Kramushchenko, I. F. Kryvonos ta in. – K. : Vyshcha shk., 2004. – 422 s.
13. Prokopovych F. Filosofski tvory / F. Prokopovych. – K. : Naukova dumka, 1979. – T. 1 : Pro rytorychne mystetstvo; Rizni sententsii. – 1979. – 511 s.
14. Russkaja ritorika : hrestomatija / [avt.-sost. L. K. Graudina]. – M. : Prosveshhenie: «Uчеб. lit.», 1996. – 559 s.
15. Sahach H. M. Rytoryka : navch. posib. dlia seredn. i vyshchykh navch. zakladiv / H. M. Sahach. – K. : In Yure, 2000. – 565 s.
16. Junina E. A. Ritoricheskaja kul'tura i ee sovremennye problemy: dis. ... doktora filос. nauk : 09.00.13 «Filosofskaja antropologija i filosofija kul'tury» / E. A. Junina. – Perm', 1998. – 328 s.

*Будянський Д. В.*

## ИСПОЛНИТЕЛЬНО-АРТИСТИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ РИТОРИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

В статье рассмотрено содержание исполнительно-артистического компонента риторической культуры. Доказывается, что в профессиональной деятельности современного педагога-оратора важную роль играют умения эффективной презентации учебно-научных материалов во время уроков, внеклассных мероприятий, лекций, научных конференций и т. д. На основе анализа достижений ораторов прошлых времен и современности определены ведущие элементы исполнительно-артистического компонента: мастерство публичного выступления, артистизм оратора, техника и логика речи, невербальные средства коммуникации, способность к импровизации и ораторский имидж. Доказывается мысль о необходимости их развития средствами ораторского искусства, театральной педагогики, с целью достижения более высоких результатов в профессиональной деятельности.

**Ключевые слова:** риторика; риторическая культура; исполнительно-артистические качества; педагог-оратор.

*Budyansky D.*

## THE PERFORMING AND ARTISTIC COMPONENT OF THE RHETORICAL CULTURE OF THE MODERN TEACHER

The content of the performing and artistic component of the rhetorical culture of the modern teacher is considered in the article. It is proved that skills of effective presentation of educational and scientific materials during lessons, some extracurricular activities, lectures, and scientific conferences are important in the professional activity of the modern teacher-orator.

Some stages of the research of professionally essential qualities of the orator in the history of rhetoric are considered. It is proved that the orators of Ancient Greece and Rome paid much attention to the study of this problem. Their research formed the basis of Ukrainian rhetoric, which reached its highest prosperity in the 17th and 18th century, due to fruitful work of teachers and rhetoricians of Kyiv Mohyla Academy.

Leading elements of the performing and artistic component of the teacher (the skill of public speaking, the speaker's artistry, the technique and the logic of speech, nonverbal means of communication, the ability to improvise, the oratorical image) are determined based on the analysis of achievements of speakers of the past and modern speakers. The need for their development by means of oratory, theatre pedagogy with the aim of achieving better results in teachers' professional activities is proved. Rhetorical methods of winning and keeping attention of the student audience for a long time are described in the article.

Practical aspects of effective public speaking, namely means of capturing and maintaining of the attention of the audience, methods of influence on the emotional state of listeners as well as ways to involve them in active dialogue, are presented. Special attention is paid to such important elements in the professional activity of teacher-speaker like appearance, manner of speech, natural behavior in front of the audience and his charisma, which allow to create original oratory image.

According to the author, the modern teacher should be a bright personality who possesses a well-developed rhetorical culture, through which he is entering a qualitatively new level of professional activity.

The need for the use of achievements of the rhetoric in the process of enhancing of verbal skills of modern teachers is stressed.

**Keywords:** rhetoric; rhetorical culture; performance and artistic qualities; teacher-orator.